

2020

11 DECEMBER

#3

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

ARCHEOLOGIA

Scientific Research Journal of the A. Apakidze Institute
of Archaeology of the European University

MIKHAIL THE SON OF PETRE BARATAEV (BARATASHVILI) FOUNDER OF GEORGIAN NUMISMATICS

Guram Lortkipanidze

Corresponding Member of the Georgian National Academy of Sciences

Gocha Geradze

Culturologist; Expert at the Levan Samkharauli National Forensics Bureau

ABSTRACT

The article is dedicated to the life and work of Prince Mikhail Barataev the son of Petre (Baratashvili, 1784–1856), the founder of Georgian scientific numismatics. Born in the Russian city of Simbirsk into the family of Baratashvili who had accompanied King Vakhtang VI into exile. Barataev arrived in Georgia in 1839 and served as head of the Transcaucasian Customs Office. During his stay, he collected and studied a unique set of Georgian coins. In 1844, he published in St. Petersburg a fundamental monograph titled Numismatic Facts of the Kingdom of Georgia, written in Russian, Georgian, and French, devoted to Georgian coinage from the 5th to the 18th centuries. The book played a significant role in awakening Georgian national self-awareness.

*Barataev was the first to describe, classify, and date Georgian coins, thereby laying the foundations for Georgian scientific numismatics and its terminology. He also invented an original method for reproducing coin impressions. Despite being highly recognized in Europe, his contribution remained largely unappreciated in Georgia. Unfortunately, his unique collection was lost — the Georgian coins were acquired by the Berlin Museum, while the remaining pieces dispersed into private collections. Barataev's scholarly successor is considered to be E.A. Pakhomov, who published *The Coins of Georgia* in 1910.*

Barataev's contribution to the development of Georgian historiography is immense, and it is essential that his role in Georgian culture be duly acknowledged.

Nobleman Mikhail Barataev the son of Petre (1784-1856)¹ is fairly considered as the founder of Georgian scientific numismatics. He was born in Russia, in the city of Simbirsk, in the family of Petre Barataev the son of Mikhail, the deputy of the king of this region, the governor-general Poruchik. His grandfather Melkisedeg (Mikheil) Baratashvili was in the Army of Vakhtang VI in 1724 and never returned to Georgia. Estates in Simbirsk, which is known as “Barataevka”, were gifted to him. His first-born son, Petre Mikhaili’s son, got a suitable education. In 1820-1835, he was a head of nobility of the Simbirsk governorate, before that he participated in the 1809 military campaign in Europe² – he sympathized with the Decembrists, for which he was arrested in St. Petersburg for short period of time. He is the founder of the Masonic Lodge of Simbirsk. In addition to it, according to the Brockhaus encyclopedia, Petre the son of Mikhail was known “as an archaeologist and a numismatist”. He started collecting coins from his youth. We do not know whether Mikhail Barataev’s family had any connection with Georgia, or was he fluent in his native language before arriving in Georgia. One thing is clear, the fact that in 1839 he was able to serve in Georgia and it should be explained by his great love for the homeland of his ancestors. He was appointed as the “Chief of Custom of the Transcaucasian District” and he served in this position (Civil General) for less than three years and then got retired³. Here, his collection of Georgian coins should be significantly expanded. M. Barataev lived in Tbilisi in Sololak, in the house of the Shadinovs, and for this the Department of Foreign Trade of the Ministry of Finance paid him 25 manats per month.

This house, which was newly built at that period of time, is still preserved (former Bebutov Street, then Engels, today Lado Asatiani N30). Later, Walter Siemens, a representative of the German firm “Siemens and Halges” owned an apartment here (1860-1868). The Khatishvils bought a house (Fig. 1).

M. Barataev has restored his family ties with the Baratashvili and Chavchavadze aristocratic families, including Meliton and Nikoloz Baratashvili. It is significant that Nikoloz Baratashvili dedicated his poem “Tomb of King Irakli” to him, dated back to 1842⁴. The poet’s following lines are directly related to M. Barataev’s work in Georgia: “Departed through the passage of time, you children in the vicinity bring enlightenment and pleasant tidings to the homeland”.

After the eternal separation from Georgia, at the end of 1844, he published a serious scientific study in St. Petersburg, a monograph dedicated to Georgian coins (V-XVIII centuries AD.) “Numismatic facts of the Georgian kingdom” (Photos of the header page of the book, see Fig. 2-4), in Russian and French, with extensive Georgian comments. It seems that Nikoloz Baratashvili should have participated in the preparation of this book, at least in its Georgian version, together with Professor D. Chubinashvili. However, nothing is said about this in the preface of Barataev’s book. Only the following passage of the letter of Mikhail Barataev to Meliton Baratashvili that has reached us, allows us to express this assumption: “I would be more than happy if our common beloved Nicholas the son of Meliton would supplement the first work of his old grandfather with his abundant knowledge and talent”. In addition, he kept another card fragment, this time N. Baratashvili’s letter to Grigol Orbeliani, where it says⁵: “Here is my last poem, which I wrote in Kniaz Barataev’s album at his request⁶. He also goes back to St. Petersburg in two days. with a large supply of information about historical Georgia”. Philologist Sh. Gozalishvili drew attention to

1 D. Kapanadze, Georgian Numismatics, second edition. Tbilisi 1969, p. 23.

2 F.A. Brockhaus, I.A. Effen, Encyclopedic Dictionary edited by Prof. I. Andreevsky, vol. III. St. Petersburg 1891.

3 On November 20, 1842, by the Supreme Decree of Alexander II, the position Chief of Custom of the Transcaucasian District was abolished («упразднена»), followed by «оставление его за штатом». National Historical Archive of Georgia, f. 378, recorded 1, f. 149.

4 Poems written by T.N. Baratashvili. Tbilisi 1876, p. 55.

5 N. Baratashvili, works. Tbilisi 1945, p. 96.

6 Barataev’s abovementioned album is preserved in the manuscripts department of the Moscow State Historical

the mentioned circumstance for the first time, following in the footsteps of G. Leonidze and M. Chikovani, he showed Nikoloz Baratashvili's professional interest in the problems of Georgian history⁷.

It is quite acceptable – Nikoloz Baratashvili also has a certain contribution in “creating a stock of information about historical Georgia”. Coins found in Georgia are also meant here.

Objectively, M. Barataev's book published in late 1844 and early 1845, despite the fact that it was dedicated to Nicholas I, it had to play an important role in the awakening of national self-awareness within Georgian society. The book emphasizes the fact that in the XIX century, Georgia had its own money, so independent statehood. The author of this book – “Numismatic Facts or Old Money of the Kingdom of Georgia” – considered himself a debtor in the introduction, addressing Georgians directly with the following words: “My short period in your wonderful and very beautiful country instilled deep in my heart the feeling of sincere love and gratitude... This work of mine will remain as your only memory in my heart, and I will also hope that you will remind me of an ancestor full of respect to you”. We don't know what response this book has had in Georgia. The evaluation of contemporaries in Russia according to the Brockhaus encyclopedia is: “This excellent work is inappropriately evaluated in Georgia (emphasis is ours G.L., G.G.) it was received with great sympathy in Europe” (B.E., III, c. 38). Two years after the publication of this book, a review by Academician Marie Brose was published in St. Petersburg under the title “Response to the work “Numismatic Facts of the Kingdom of Georgia” and Review of Georgian Numismatics”⁸. Later, the famous French numismatist V. Langlois published the book “Georgian Numismatics” based on Barataev⁹.

In 1846, members of the Russian Academy of Sciences, academicians Ustlyarov, Dorn and Brose has published a review with the title – “Analysis of the work of Prince Barataev entitled “Numismatic facts of the Georgian kingdom,” compiled by academicians Ustliaroy, Dorn and Brosse” (p. 237-246), in a collection of St. Petersburg “XV awarding of awards established by P.N. Demidov”. It should be considered as a remarkable event.

What is meant under “inappropriately evaluated in the homeland” – we do not exactly know, because we have not yet been able to trace the responses to this work in this period of time, unless we take into account One of D. Bakradze's letters, in which he gives a high evaluation of M. Barataev's scientific work¹⁰. In any case, the fact that shortly after the publication of the book, Mikhail Baratashvili resigned from his job and Georgia forever and returned to his estate in Barataevka, Simbirsk (Ulianovsk). It is possible that Mikhail Barataev, like Nikoloz Baratashvili, suffered constant silent persecution because of his patriotic activities. In 1845, Nikoloz Baratashvili, stationed in Ganja, became a victim of this persecution, who was not able to see the beloved book of Mikhail Barataev. The last period of Barataev's work is unknown to us. It must be assumed that he continued to fill and edit his collection, which is visible in archive materials revealed from Sh. Gozalishvili. In particular, in 1898, at the exhibition dedicated to the 250th anniversary of Simbirsk (Ulianovsk), M. Barataev's three-volume manuscript “Metal facts for the history of Georgia” has been represented¹¹.

He died on July 30, 1856, his grave is lost.

Georgian society did not respond to the death of Mikhail Barataev, unlike Russian periodicals. It is worth noting the rather extensive unauthored obituary¹² published by the authoritative scientific body

museum. Sh. Gozalishvili, Mikhail Baratashvili. Tbilisi 1987, p. 70.

7 Sh. Gozalishvili, abovementioned work, p. 68-71.

8 Brosset., Rapport sur l'ouvrage intitule “Нумизматические факты Грузинского царства” et Revue de Numismatique georgienne. Spb., 1847.

9 V. Langlaas, Numismatic de la Georgie. Paris 1852.

10 Tsiskari, 32. 1857, pp. 57-58.

11 Sh. Gozalishvili, abovementioned work, p. 56.

12 ЖМР, VII departm., SPB. 1856. Pp. 107-108.

“Magazine of the Ministry of Public Education” under the heading “News and Mix”. Its Georgian translation, with some part of it is here: “On July 30, at the age of 76, one of the most respected noblemen, Kniaz Mikhail the son of Petre Baratov, died in his estate Barataevka near Simbirsk. He is known to the public for his service as the leader of the nobility of the province in 1820-1835. Then, as the chairman of the Christian Charity Society, the chairman of the building committee of the Simbirsk Trinity Cathedral and Chairman of the charitable society of Gymnasium. In scientific circles, he is known for his book dedicated to Emperor Nikoloz the son of Pavel.

“Numismatic facts of the Kingdom of Georgia” (in Russian, Georgian and French languages), in 1844. His work has been repeatedly celebrated with supreme prescriptions. He is a member of Russian and foreign scientific societies. The fruit of his numismatic researches, in addition to the mentioned work, is a collection of ancient coins and medals. Many of them are collected only here and kept in his cabinet, where other rarities are also presented. The Academy of Sciences of Paris accepted him as its member for the invention of numismatic work and the method of taking the faces of coins”.

It is significant that the method he invented for taking the faces of coins, which is described in detail in this book, is still popular among numismatists today. (Taking a face through foil and casting an exact face with plaster. This was taught to me personally by the famous Russian numismatist K. Golenko – – G. Lortkifanidze). 15 years after his death, in 1871, his heirs offered a collection of paternal coins and medals to the Imperial Hermitage. Due to the some unclear situation, after Marie Brose's examination, the Hermitage refused to get M. Barataev's collection, which was immediately purchased by the Berlin Museum!¹³ Today, the place of this collection is unknown. According to other data, the blame for this goes to the numismatist, Lieutenant General of the Russian Army I.A. Bartholomew (1813-1870). He worked in the Caucasus. He was with the Caucasus department of the Russian Geographical Society in 1854. Director of the established museum. The museum had a numismatic collection consisting of 384 coins. “Caucasian calendar”, the official colonial body published in Tbilisi, in the sixties of the 19th century, regularly published information about the coins entered into the museum. Bartholomew had a connection with the “Hermitage” of St. Petersburg, which he supplied with coins, including Georgian ones. In 1857, he wrote a negative conclusion about the collection of Mikhail Barataev, which was first offered by the heirs for the museum of the Caucasus department. “Because of the amount of the price specified”, “and even more, because it constitutes a subject for the purposes of a completely irrelevant section”?! (For details, see Dundua G. Dundua D. Vol. I. 2006, p. 20).

As they say, “comments are unnecessary”. Georgia has indeed lost another part of its priceless national heritage...

It is known that the second collection of Georgian coins of that period had belonged to Lieutenant General Alexander Komarov (1823-1904), a senior official of the Viceroy's Chancellery who worked in the Caucasus for a long time and was fond of archaeology and numismatics¹⁴. His collection was sold to the Hermitage in 1892 for 25,000 manats¹⁵.

The second part of M.P. Barataev's unique collection – Greco-Roman and Eastern, including Armenian coins, was scattered in various private collections and it is practically impossible to find them today. For example, the famous Russian numismatist and collector A.G. Golikov had King Tamar's 20 rare coins in collection¹⁶.

13 I. Spasky, Numismatics in the Hermitage, St. Petersburg “Numismatics and Epigraphy”, VIII. Moscow 1970, pp. 176, 180.

14 See about it: Military encyclopedia, vol. XIII, St. Petersburg. 1913, p. 64., Collection of unpublished Georgian coins from the collection of A.V. Komarov, F. Bayer and V.N. Vyrubaeva. Moscow 1997, p. 5.

15 I. Spasky, Numismatics in the Hermitage.

16 L.A. Zavorotnaya, Collector Alexander Grigorievich Golikov (1865-1940). Sat. Coins and medals, II. Moscow 2004, p. 259.

We have a happy exception. One of the most valuable collection of Georgian coins, including unique items, was acquired by a Russian scientist and collector working in Baku, Prof. E.A. Pakhomov (1890-1965) he gave this collection to National Museum of Georgia named after S. Janashia; As noted by Prof. d. Kapanadze¹⁷, the collection inherited by E. Pakhomov significantly filled the gaps, revealed previously unknown and inaccessible coins.

E. Pakhomov will present himself as the continuation of the case of Mikhail the son of Petre Barataev (Baratashvili). In 1910, in St. Petersburg, he published the book "Coins of Georgia I", which remained as a textbook in Georgian numismatics for a long time¹⁸. Its second completed edition was published in Tbilisi in 1970, by with Prof. D. Kapanadze's foreword and comments¹⁹. He calls E. Pakhomov his teacher, and He considers himself as a heir of M.P. Barataev²⁰.

Although M.P. Barataev (Baratashvili) played an important role in the development of Georgian historiography, he was not really appreciated in his homeland. For example, nothing is said about his work in such a solid study as "Essays on the History of Georgia"²¹ and this, despite the already existing precedent in Russia, when in the first volume of "Essays on the History of Historical Science of the Soviet Union" edited by Academician M. Tikhomirov²², this Georgian historian of the "bourgeois era" was given high praise as a pioneer in the study of Georgian coins.

Nowadays, M. Baratashvili (Barataev)'s contribution to Georgian culture is widely known. He was the first to describe, group and date Georgian coins, thereby laying the foundation for Georgian numismatics and its scientific terminology. According to academician A. Afakidze, he was the first to pay attention to the information about Tbilisi preserved in the classical historical sources of the VI century. His work is characterized by a deeply patriotic and progressive concept of Georgians and the kingdom of Georgians, the unity of Georgia²³. In Georgian historiography the gap caused by not studying M. Barataev's work was filled by Sh. Gozalishvili, with the work quoted by us many times – "Mikhail Baratashvili" Vol. 1987. The newspaper "Georgian Book", in its November 2, 2002 issue (N2, 14) (p. 7) published G. Sarajishvili's letter with the title: "Mikhail Baratashvili, the inventor of the numismatic catalog printing", which is mainly written by Sh. Gozalishvili's monograph, without reference. It is also a misunderstanding that M. Baratashvili is the inventor of the printing of numismatic catalogs!

Also there is not mentioned the fact that the picture of Mikhail the son of Petre Barataev was spread by Sh. Gozalishvili for the first time and thus he returned the famous son of Georgia back once again.

M. Barataev's monograph: "Numismatic Facts, or Old Money of the Kingdom of Georgia" played a leading role in the history of Georgian culture. In the introduction to the book, M. Barataev wrote: "I consider myself happy if my first work in your beautiful estate awakens the desire to continue such work, to complete and deepen the work I started. Then this work of mine will remain as your only memory in my heart, and I will also hope that you will remind me of my ancestor full of respect for you".

The next stage in the development of Georgian numismatics is connected with the 5th Congress of Russian Archaeologists held in Tbilisi on September 8-21, 1881, where Petre Baratashvili's name was mentioned many times. One of the heads and organizers of the congress was a numismatics lover and collector Lieutenant General Komarov.

17 D. Kapanadze, abovementioned work. p. 3.

18 See S. Janashia, TSU Program in Paleography and Numismatics, Proceedings, vol. V. 1987, p. 182.

19 E.A. Pakhomov, Coins of Georgia. Tbilisi 1970.

20 D. Kapanadze, Georgian numismatics. Moscow 1955, p. 8.

21 Essays on the history of Georgia, Vol. V. Georgia in the 30s-90s of the XIX. "Metsniereba", Tbilisi 1970, p. 818-823. See also A. Surguladze, Essays on the history of Georgian culture of the 19th century. Tbilisi 1980.

22 Essays on the history of historical science in the USSR, vol. 1. Moscow 1955, p. 638.

23 A. Apakidze, Baratashvili (Barataev), M.P. Georgian Soviet Encyclopedia, Vol. 2. 1977, p. 199.

Fig. 1. Shadinov's house in Sololak (former Bebutov, today Lado Asatiani Street), where Mikheil the son of Petre Barataev (Baratashvili) lived.

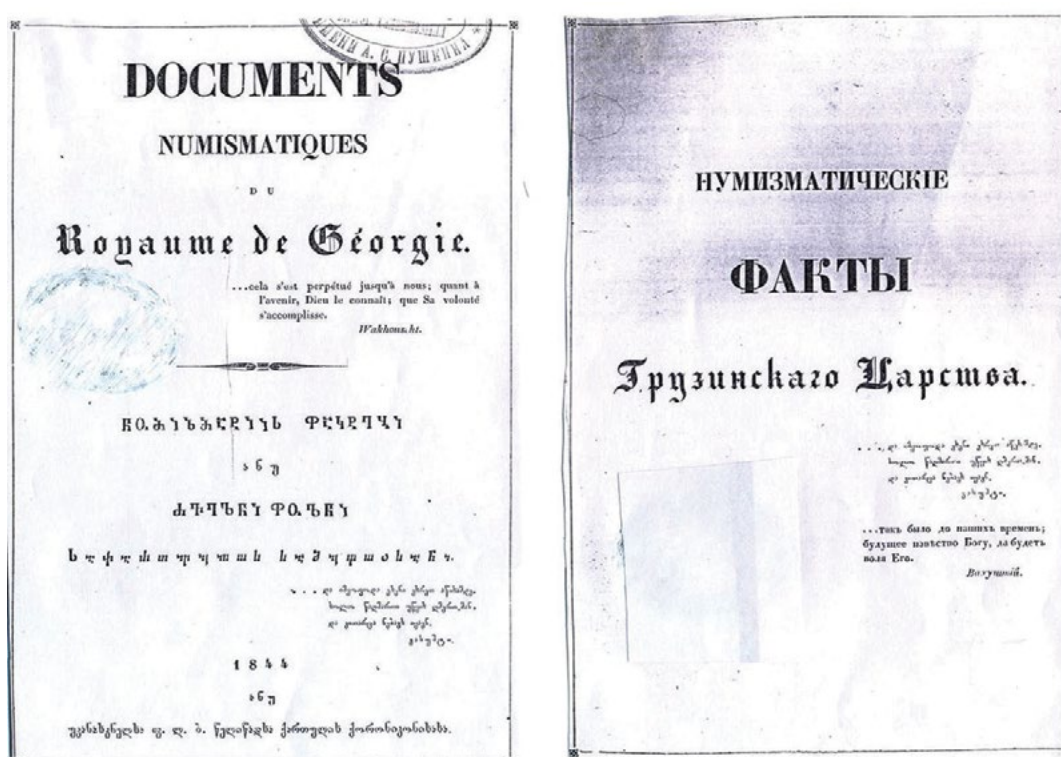

Fig. 2-3. introduction to M. Barataev's book

Fig. 4. Mikheil the son of Petre Barataev (Baratashvili)

2020

ДЕКАБРЬ, 11

#3

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

АРХЕОЛОГИЯ

Институт Археологии Имени Академика
Андриа Апакидзе

МИХАИЛ ПЕТРОВИЧ БАРАТАЕВ (БАРАТАШВИЛИ) – ОСНОВАТЕЛЬ ГРУЗИНСКОЙ НУМИЗМАТИКИ

Гурам Лорткипанидзе

Член-корреспондент Национальной академии наук Грузии

Гоча Герадзе

Культуролог; Эксперт Национального бюро судебной экспертизы им. Левана Самхараули

АБСТРАКТ

Статья посвящается жизни и работе основателя грузинской научной нумизматики, князя Михаила Петровича Баратаева (Бараташвили, 1784-1856). Баратаев, который родился в России, г. Симбирске, в семье потомков Бараташвили из свиты царя Вахтанга VI, в 1839 г. приехал в Грузию и служил на посту главы таможенной службы Закавказского округа. Во время пребывания в Грузии он собрал и изучил уникальную коллекцию грузинских монет. В 1844 в Петербурге была издана его фундаментальная монография «Нумизматические факты царства Грузинского» на русском, грузинском и французском языках, посвящена она была грузинским монетам V-XVIII вв. Книга сыграла важную роль в пробуждении национального самосознания. Баратаев первым описал, классифицировал и датировал грузинские монеты, заложил основание грузинской научной нумизматики и ее терминологии, изобрел оригинальный метод снятия изображения с поверхности монет. Несмотря на высокое признание в Европе, его работы не были оценены должным образом в Грузии. К сожалению его уникальная коллекция была утеряна – грузинские монеты приобрел музей в Берлине, а остальные осели в частных коллекциях. Наследником Баратаева признан Е. А. Пахомов, который в 1910 г. издал «Монеты Грузии».

Вклад Баратаева в развитие грузинской историографии действительно велик и оценка работ этого выдающегося ученого в грузинской культуре необходима.

Основателем научной грузинской нумизматики заслуженно считается князь М.П. Баратаев (1784-1856)¹. Он родился в России, г. Симбирске, в семье наместника императора, губернатора генерал-поручика Петра Михайловича Баратаева. Его дед, Мелкиседек (Михаил) Бараташвили был в свите Грузинского царя Вахтанга VI в 1724 г. и не вернулся в Грузию. Ему подарили земли в Симбирске, которые известны под названием Баратаевки. Его сын, Петр Михайлович, получив соответствующее образование, в 1820-35 гг. был предводителем дворянства губернии, до того участвовал в военной кампании 1809 в Европе², также сочувствовал декабристам, за что был ненадолго арестован в Петербурге, помимо всего этого он также был основателем масонской ложи Симбирска. Согласно энциклопедии Брокгауза, Петр Михайлович был еще археологом и нумизматом, собирать монеты начал с молодости.

Нам неизвестно, была ли у семьи Михаила Баратаева связь с Грузией, знал ли он полноценно родной язык до приезда в Грузию. Лишь одно понятно – исключительной любовью его предков можно объяснить факт того, что он сумел в 1839 г. получить назначение в Грузию по работе – становится «начальником таможенного округа Закавказья» и прослужил на этой службе в роли действительного статского советника (гражданского генерала) на протяжении трех лет, после чего вышел на пенсию³. Тут его коллекция грузинских монет должна была существенно пополниться.

В Тбилиси М. Баратаев жил в Сололаки, в доме Шадиновых, за что получал от департамента внешней торговли министерства финансов ежемесячно 25 рубл. Этот, на тот момент новый, дом сохранился до сих пор (бывш. Бебутовская ул., затем Энгельса, ныне – Ладო Асатиани № 30). Позже (1860-1868 гг.) тут жил представитель немецкой фирмы «Сименс и Хальге» Вальтер Сименс, а дом был приобретен Хатисовыми (рис. 1).

М. Баратаев возобновил родственные связи с аристократическими семьями Бараташвили и Чавчавадзе, в том числе с Мелитоном и Николозом Бараташвили. Надо отметить, что именно ему посвятил Н. Бараташвили свой стих 1842 г. «Могила царя Ираклия»⁴, и именно его касаются строки этой поэмы: «Изгнанников теперешний возврат оказывает родине услугу. Они назад с познаниями спешат, льды Севера расплавив сердцем Юга».

После окончательного прощания с Грузией этот «изгнанник» издал в Петербурге, в конце 1844 г., серьезную публикацию – монографию на русском и французском языках с пространными грузинскими комментариями, о грузинских монетах (V-XVIII вв.): «Нумизматические факты грузинского царства» (форзац книги см. рис. 2-4). Как видно, в подготовке этой книги или хотя бы ее грузинского варианта, наряду с проф. Д. Чубинашвили, принимал участие и Н. Бараташвили, хотя в предисловии об этом не упоминается, и основание этой версии дает лишь пассаж из письма М. Баратаева к М. Бараташвили: «буду очень рад, ежели наш любимый Николоз Мелитонович своими большими знаниями и огромными способностями первую публикацию пожилого деда», также сохранился фрагмент послания Н. Бараташвили к Григолу Орбелиани, где говорится⁵: «Вот, мой последний стих, который я записал в альбом князю Баратаеву по его просьбе⁶, который два дня назад отправился в Петербург с большим запасом сведений об исторической Грузии». На это обстоятельство первым обратил внимание филолог С. Гозалишвили, который, следом за Г. Леонидзе и М. Чикова-

1 Д. Капанадзе, Грузинская нумизматика, второе издание. Тбилиси 1969, стр. 23.

2 Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон, Энциклопедический словарь под редакцией проф. И. Андреевского, т. III, Спр., 1891.

3 По высочайшему повелению Александра II от 20 ноября 1842 г. Должность начальника таможенного округа Закавказья была упразднена, за чем последовала «оставление его за штатом». Гос. Ист. Арх. Груз. f. 378, опис. 1, f. 149.

4 Стихи, поведенные Н. Бараташвили. Тбилиси 1876, стр. 55.

5 Н. Бараташвили, Сочинения. Тбилиси 1945, стр. 96.

6 Данный альбом М. Баратаева хранится в отделе рукописей Московского государственного исторического музея. С. Гозалишвили, М. Бараташвили. Тбилиси 1987, стр. 70.

ни, выявил профессиональный интерес Н. Бараташвили к проблемам истории Грузии⁷.

Вполне вероятно, что и Н. Бараташвили принимал участие в собирании «большого запаса сведений об исторической Грузии», в чем, вероятно, подразумеваются и обнаруженные в Грузии монеты.

Несмотря на посвящение Николаю II, книга М. Баратаева, вышедшая в конце 1844-начале 1845 г. должна была, объективно, сослужить службу пробуждению национальной самоидентификации и сыграть определенную роль в рассвете общественности. В книге подчеркнуто то обстоятельство, что до XIX в. во всех эпохах в Грузии были свои деньги, т.е. независимое государство. Автор этой книги – «Нумизматические факты или старинные деньги царства Грузинского» счел нужным в предисловии обратиться к грузинскому народу – : «Мое краткое пребывание в вашей чудесной и очень красивой стране глубоко укоренило в моем сердце чувство кристальной любви и благодарности... Эта моя работа останется, как память о вас в моем сердце и, надеюсь, и вы вспомните меня, окрыленного чувством уважения к вам вашего предка».

Мы не знаем, какой отклик вызвала эта книга в Грузии, а оценки современников в России и не только, согласно энциклопедии Брокгауза, мало сказать, удивляют: «Этот превосходный труд, недостаточно хорошо принятый в Грузии (Выделено нами – Г.Л., Г.Г.), был с большим сочувствием принят в Европе» (Б.Э., III, с. 38). Через два года после выхода книги, в Санкт-Петербурге была напечатана рецензия акад. М. Броссе под названием «Отклик на работу «Нумизматические факты царства грузинского» и «обзор грузинской нумизматики»⁸, а позже известный французский нумизмат В. Ланглау, основываясь на Баратаева, издал книгу «Грузинская нумизматика»⁹.

В 1846 г. члены российской Академии наук Устлиаров, Дорн и Броссе в сборнике: «XV приращение учрежденных П.Н. Демидовым наград» в Петербурге издали рецензию под названием «Разбор сочинения князя Баратаева под названием «Нумизматические факты Грузинского царства», составленный академиками Устлиаровым, Дорном и Броссе» (стр. 237-246), что можно счесть знаменательным событием.

Мы не знаем, что точно подразумевается под «недостаточно оцененный на Родине», т.к. не смогли обнаружить отзывов в современной труду грузинской периодике, за исключением письма Д. Бакрадзе в журнале Цискари (1857 г.), где, при обзоре источников истории Грузии высокую оценку дает научной деятельности М. Баратаева¹⁰, а то обстоятельство, что вскоре после публикации книги М. Баратаев бросает работу и возвращается в свое поместье Баратаевку в Симбирске (Ульяновск), наводит на некоторые мысли – вдруг, как и Николоз Бараташвили, ставший ее жертвой в 1845 г. в Гандже, не дожив до ожидаемой публикации М. Баратаева, Баратаев ощущал безмолвное преследование за свою патриотическую деятельность. Последний период жизни Баратаева нам неизвестен. Можно предположить, что он продолжал пополнение и обработку нумизматической коллекции, что видно из архивных материалов, обнаруженных С. Гозалишвили, конкретно же в 1898 г. на выставке к 250летию Симбирска был выставлен трехтомный рукописный труд М. Баратаева «Металлические факты к истории Грузии»¹¹.

М. Баратаев скончался 30 июля 1856 г. Его могила утеряна.

В отличие от русской, грузинская общественность никак не откликнулась на его смерть. Стоит отметить некролог¹² неизвестного автора в авторитетном научном издании «журнал министерства народного образования», предлагаем сокращенный вариант: «30 июля в Симбирске, в своем по-

7 С. Гозалишвили... там же, стр. 68-71.

8 М. Броссе, Отчет о работе «Нумизматические факты Грузинского царства» и обзор грузинской нумизматики. СПб, 1847.

9 В. Ланглау, Нумизматика Грузии. Париж 1852.

10 Цискари. 1857, 32, стр. 57-58.

11 С. Гозалишвили, упомянутая работа. Стр. 56.

12 ЖМР, СПб, 1856, VII, отд. Стр. 107-108.

местье Баратаевка, в возрасте 76 лет скончался один из достойнейших дворян, действительный статский советник, князь Михаил Петрович Баратаев. Обществу он известен своей работой в должности предводителя дворянства губернии в 1820-35 гг., как председатель общества христианской благотворительности, также строительного комитета собора Троицы в Симбирске и благотворительного общества гимназического пансиона благородных. В научных кругах покойный известен книгой 1844 г., посвященной императору Николаю Павловичу: «Нумизматические факты царства Грузинского» на русском, грузинском и французском языках. Его деятельность была неоднократно отмечена высочайшими рескрипциями, он член российских и иностранных научных сообществ. Плодами его нумизматических исследований можно счесть не только упомянутый труд, но и большую коллекцию древнейших монет и медалей, некоторые из которых встречаются только тут, в его кабинете, где представлены и другие редкости. За нумизматическую деятельность и изобретения метода скопирования монет покойный стал членом самой Парижской академии наук».

Надо отметить, что упомянутый метод копирования монет, подробно описанный в книге Баратаева, до сих пор популярен среди нумизматов (имеется в виду взятие отпечатка с помощью фольги и отливка его в гипсе. Меня этому приему научил известный русский нумизмат К. Голенок. – Г. Лорткипанидзе).

Через 15 лет после его кончины, в 1871 г. наследницы Баратаева предложили коллекцию медалей и монет своего отца императорскому Эрмитажу, но, в мутных обстоятельствах, после экспертизы М. Броссе, Эрмитаж отказался от этой коллекции, которую сразу же приобрел Берлинский музей¹³! Сегодня местоположение коллекции неизвестно.

По некоторым данным, вина в отказе от коллекции лежит на нумизмате, генерал-лейтенанте российской армии И.А. Бартоломей (1813-1870), который служил на Кавказе и был директором музея, основанного в 1854 г. при кавказском отделении российского географического общества. У этого музея имелась нумизматическая коллекция в 384 монеты, а сведения о поступлениях регулярно публиковались в 60-е годы XIX в. в официальной колониальной газете «Кавказский календарь». У Бартоломей были связи с петербургским Эрмитажем, коллекцию которого он пополнял монетами, в том числе и грузинскими. В 1857 г., когда дочери Баратаева предложили его коллекцию пока музею кавказского отделения, он написал к ней отрицательную рецензию «по причине высокой предложенной цены», «а более потому, что это предмет, полностью не соответствующий целям отделения (?)» (подр. см. Дундуа Г., Дундуа Т. I, 2006, стр. 20).

Комментарии, как говорится, тут излишни, а Грузия в очередной раз лишилась бесценной части своего национального наследия...

Известна вторая коллекция грузинских монет, которая принадлежала любителю археологии и нумизматики, долгое время работающему на Кавказе, чиновнику канцелярии императорского наместника, генерал-лейтенанту Александру Комарову (1823-1904гг.)¹⁴, коллекцию эту в 1892 г. за 25 тыс. рублей приобрел Эрмитаж¹⁵.

Вторая часть уникальной коллекции М.П. Баратаева – греко-римские и восточные, в том числе армянские монеты, была разбита на части и осела в разных частных коллекциях, обнаружить эти монеты сегодня, практически, невозможно. Напр. в коллекции известного русского нумизмата и коллекционера А.Г. Голикова было 20 редких монет одной только царя Тамар¹⁶.

Есть и счастливое исключение – богатейшая коллекция грузинских монет, в том числе и уни-

13 И. Спасский, Нумизматика в эрмитаже, СПб. «Нумизматика и эпиграфика», VIII. Москва 1970. Стр. 176, 180.

14 О нем см.: Военная энциклопедия, т. XIII, СПб. 1913, стр. 64. Сборник неизданных грузинских монет из собрания А.В. Комарова, Ф. Байера и В.Н. Вырубаева. Москва 1997, стр. 5.

15 И. Спасский, Нумизматика в эрмитаже.

16 Л.А. Заворотная, Коллекционер Александр Григорьевич Голиков (1865-1940). Сб. Монеты и медали, II. Москва 2004, стр. 259.

кальных, которую завещал Государственному музею Грузии им. С. Джанашиа русский ученый и коллекционер, работающий в Баку, проф. Е.А. Пахомов (1890-1965 гг.); как отмечал проф. Д. Капанадзе¹⁷, коллекция Е. Пахомова значительно восполнила пробелы в наших познаниях о нумизматике Грузии и выявила многие дотоле неизвестные или недоступные монеты.

В целом, Е. Пахомов предстает перед нами, как продолжатель дела М.П. Баратаева (Бараташвили).

В 1910 г. в Петербурге, он издал книгу «Грузинские монеты I», которая долгое время оставалась учебником грузинской нумизматики¹⁸, ее второе, дополненное издание вышло в Тбилиси в 1970 г., под редакцией и с предисловием проф. Д. Капанадзе¹⁹, который считал Пахомова своим учителем, а себя – продолжателем дела Баратаева²⁰.

Несмотря на важнейшую роль М.П. Баратаева (Бараташвили) в развитии грузинской историографии, он остается недооцененным. Например, о его деятельности ничего не сказано в таком солидном исследовании, как «Очерки Истории Грузии»²¹, несмотря на прецедент – в первом томе «Очерков истории исторических наук Советского союза» под ред. акад. М. Тихомирова²² этот грузинский историк «буржуазной эпохи» получил высокую оценку, как пионер изучения грузинских монет.

Сегодня вклад М. Бараташвили (Баратаева) в грузинскую культуру всеобщее известен, он первым описал, классифицировал и датировал грузинские монеты, заложив этим самым основы грузинской нумизматики и ее научной терминологии. По наблюдению акад. А. Апакидзе, он первым обратил внимание на сведения о Тбилиси в классических исторических источниках VI в. Его труд характеризуется глубоко патриотичной и прогрессивной концепцией о единстве грузин, грузинского царства и Грузии²³. Пробел в грузинской историографии, вызванный забвением работы Баратаева, заполнил М. Гозалишвили своим неоднократно цитируемым нами трудом «Михеил Бараташвили» (Тб. 1987). Газета «Грузинская книга» в номере за 2 ноября 2002 г. (#2, 14, стр. 7) напечатала письмо Г. Сараджишвили «Михеил Бараташвили – изобретатель печатанья нумизматических каталогов», которое, в основном, опирается на монографию С. Гозалишвили, но без ссылок на нее, не говоря уж о заблуждении, будто бы Баратаев изобрел печатанье каталогов. Там также не упоминается, что фигуру М.П. Баратаева у нас впервые выявил С. Гозалишвили, повторно вернув этим самым в Грузию ее значимого отпрыска.

Монография М. Баратаева «Нумизматические факты, т.е. древние деньги царства Грузинского» выполнила ведущую роль в истории грузинской культуры, выполнив его желание: «Я буду счастлив, если мой первый труд пробудит в вашей прекрасной Родине желание продолжить подобную работу, для дополнения и углубления начатого мной... Тогда Эта моя работа останется, как память о вас в моем сердце и, надеюсь, и вы вспомните меня, окрыленного чувством уважения к вам предка».

Следующий этап развития грузинской нумизматики связан с V съездом российских археологов в Тбилиси (8-21 сент. 1881), организованным нумизматом-любителем и коллекционером генерал-лейтенантом Комаровым, на котором неоднократно прозвучало имя Бараташвили.

17 Д. Капанадзе, упомянут. Труд. Стр. 3.

18 См. Джанашиа, Программа ТГУ по палеографии и нумизматике, труды V. Тбилиси 1987, стр. 182.

19 Е.А. Пахомов, Монеты Грузии. Тбилиси 1970.

20 Д. Капанадзе, Грузинская нумизматика. Москва 1955, стр. 8.

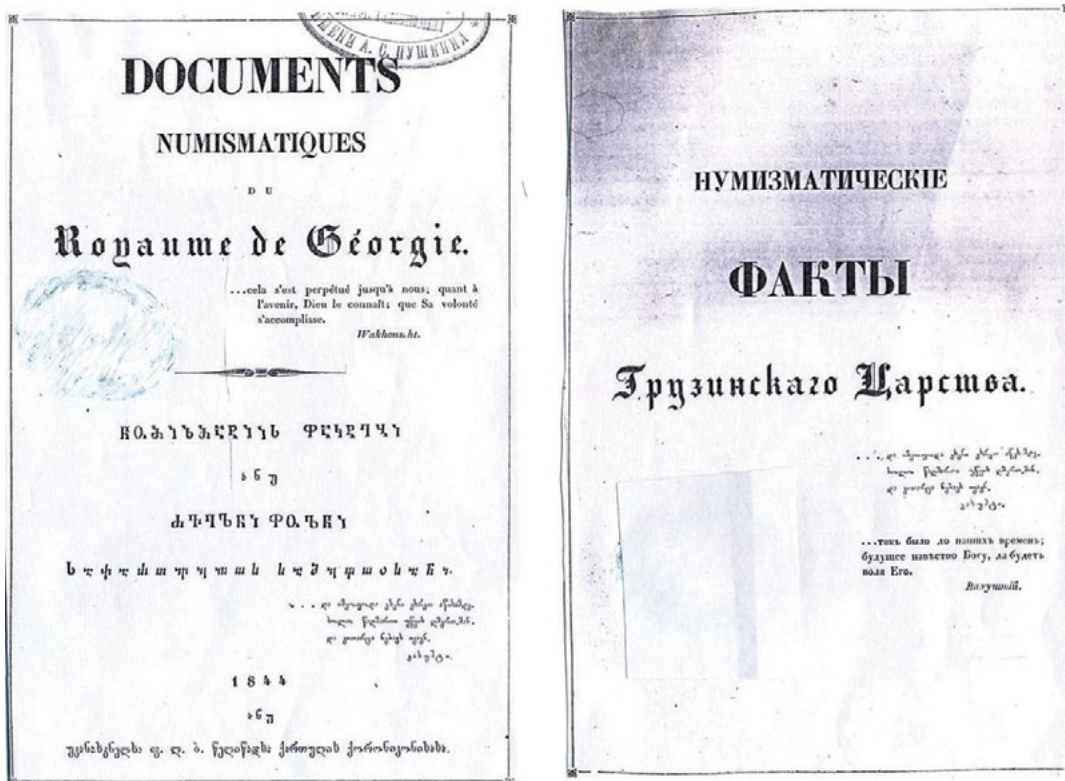
21 Очерки истории Грузии V. Грузия в 30-90 гг. XIX в. См. параграф «Наука», Тбилиси 1970, стр. 818-823. См. также А. Сургуладзе, Очерки по истории грузинской культуры XIX в. Тбилиси 1980.

22 Очерки истории исторической науки в СССР, т.1. Москва 1955, стр. 638.

23 А. Апакидзе, Бараташвили (Баратаев) М.П. Грузинская Советская энциклопедия, т. 2. Тбилиси 1977, стр. 199.

რის. 1. Дом Шадиновых в Сололаки (бывшая ул. Бебутова, сегодня ул. Ладоса Асатиани), в котором жил М.П. Баратаев (Бараташвили)

რის. 2-4 Форзац книги Баратаева

рис. 5. М.П. Баратаев (Бараташвили)

2020

11 დეკემბერი

#3

ARCHEOLOGIA
არქეოლოგია

არქეოლოგია

ევროპის უნივერსიტეტის
აკადემიკოს ა. აფაქიძის სახელობის არქეოლოგიის
ინსტიტუტის სამეცნიერო კვლევითი ჟურნალი

მიხეილ პეტრეს ძე ბარათაევი (ბარათაშვილი) ქართული ნუმისმატიკის ფუძემდებელი

გუჰამ დოხოთიფანიძე

საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის წევრ-კორესპოდენტი

გოჩა გეხაძე

კულტუროლოგი; ლევან სამხარაულის სასამართლო ექსპერტიზის ეროვნული ბიუროს
ექსპერტი

აბსტრაქტი

სტატია ეძღვნება ქართული სამეცნიერო ნუმისმატიკის ფუძემდებლის, თავადი მიხეილ პეტრეს ძე ბარათაევის (ბარათაშვილი, 1784-1856) ცხოვრებასა და მოღვაწეობას. ბარათაევი, რომელიც დაიბადა ხუსეთის ქადაქ სიმბიხისკში ვახტანგ VI-ის ამადაში მყოფი ბარათაშვილების შთამომავლის ოჯახში, 1839 წელს საქართველოში ჩამოვიდა და ამიერიკა-ვკასიის ოდჟის საბაჟოს უფროსის თანამდებობაზე იმსახურა. საქართველოში ყოფნის პეჩიოდში მან შეაგროვა და შეისწავდა ქართული მონეტების უნიკალური კოლექცია. 1844 წელს პეტეხბუხგში გამოსცა ფუნდამენტური მონოგრაფია „ნუმისმატიკური ფაქტები საქართველოს სამეფოსანი“ ხუსუდ, ქართუდ და ფხანგუდ ენებზე, რომელიც ეძღვნებოდა V-XVIII საუკუნეების ქართუდ მონეტებს. წიგნმა მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ქართული ეხოვნური თვითშეგნების გამოფხიზდების საქმეში. ბარათაევმა პიხვედმა აღწეხა, დააჯგუფა და დაათაჰილა ქართული მონეტები, ჩაუყაჰა საფუძვედი ქართუდ სამეცნიერო ნუმისმატიკას და მის გეჰმინოლოგიას, გამოიგონა მონეტების პიხების გადაღების ოჰიგინადუხი მეთოდი. მიუხედავად ევჰოპაში მაღალი აღიარებისა, საქართველოში მისი მოღვაწეობა სათანადოდ ვეჰ შეფასდა. სამწუხაროდ, მისი უნიკალური კოლექცია დაიკაჰა

– ქართული მონეტები ბეჰდინის მუზეუმმა შეიძინა, ხოლო დანახჩენი ნაწილი გაიფანტა კეხძო კოდექსებში. ბაჰათაევის მემკვიდრე მირჩინევა ე.ა. პახომოვი, რომელმაც 1910 წელს გამოსცა „საქართველოს მონეტები“.

ბაჰათაევის ღვაწლი ნამდვირად დიდია ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარების მიმართებით. აუცილებელია ამ გამოჩენილი მეცნიერის წვლილი სათანადოდ იქნეს შეფასებული ქართულ კულტურაში.

ქართული სამეცნიერო ნუმისმატიკის ფუძემდებლად სამართლიანად არის მიჩნეული თავადი მიხეილ პეტრეს ძე ბარათაევი (1784-1856)¹. ის დაიბადა რუსეთში, ქალაქ სიმბირსკში, ამ მხარის მეფის ნაცვალის, გუბერნატორის გენერალ-პორუჩიკის პეტრე მიხეილის ძე ბარათაევის ოჯახში. მისი პაპა მელიქსედე (მიხეილ) ბარათაშვილი 1724 წელს ვახტანგ VI-ის ამაღლაში ყოფილა და საქართველოში აღარ დაბრუნებულა. მისთვის უბოძებიათ მამულები სიმბირსკში, რომელიც „ბარათაევკას“ სახელით არის ცნობილი. მის პირმშოს, პეტრე მიხეილის ძეს, შესაფერისი განათლება მიუღია. 1820-1835 წწ. ის სიმბირსკის გუბერნიის თავად-აზნაურთა წინამძღოლია, მანამდე მონაწილეობდა 1809 წლის სამხედრო კამპანიაში ევროპაში² – თანაუგრძნობდა დეკაბრისტებს, რისთვისაც მცირე ხნით პეტერბურგში დაუკავებიათ. ის სიმბირსკის მასონთა ლოჟის დამაარსებელია. ბროკჰაუზის ენციკლოპედიის თანახმად, გარდა ამისა პეტრე მიხეილის ძე ცნობილი ყოფილა „როგორც არქეოლოგი და ნუმისმატი“. მონეტების შეგროვებას ის ახალგაზრდობიდანვე შესდგომია. ჩვენ არ ვიცით, ჰქონდა თუ არა მიხეილ ბარათაევის ოჯახს კავშირი საქართველოსთან, ფლობდა თუ არა ის სრულყოფილად მშობლიურ ენას, საქართველოში ჩამოსვლამდე. ერთი კი ცხადია, წინაპართა სამშობლოსადმი უდიდესი სიყვარულით უნდა აიხსნას ის ფაქტი, რომ 1839 წელს მას მოუხერხებია საქართველოში სამსახურში განწესება. ის ინიშნება „ამიერკავკასიის ოლქის საბაჟოს უფროსად“ და ამ თანამდებობაზე „დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკ“ (სამოქალაქო გენერალი) ჩინით მან არა სრული სამი წელიწადი იმსახურა და პენსიაზე გავიდა³. აქ მნიშვნელოვნად უნდა შეევესო ქართული მონეტების კოლექცია. მ. ბარათაევს თბილისში უცხოვრია სოლოლაკში, შადინოვების სახლში და ამისათვის ფინანსთა სამინისტროს საგარეო ვაჭრობის დეპარტამენტი 25 მანეთს უხდიდა თვიურად.

ეს სახლი, რომელიც მაშინ ახლადაშენებული გახლდათ, დღემდეა შემონახული. (ყოფილი ბებუთოვის ქუჩა, შემდეგ ენგელსის, დღეს ლადო ასათიანის №30). შემდგომში აქ ბინა დაუდია (1860-1868 წწ.) გერმანული ფირმის „სიმენსი და ჰალგეს“ წარმომადგენელს ვალტერ სიმენსს. სახლი შეუძენიათ ხატისოვებს (სურ. 1).

მ. ბარათაევს აღუდგენია ნათესაური კავშირები ბარათაშვილების და ჭავჭავაძეების არისტოკრატიულ ოჯახებთან, მათ შორის მელიტონ და ნიკოლოზ ბარათაშვილებთან. ნიშანდობლივია, რომ სწორედ მას მიუძღვნა ნიკოლოზ ბარათაშვილმა თავისი ლექსი „საფლავი მეფის ირაკლისა“, რომელიც 1842 წლით არის დათარიღებული⁴. უშუალოდ მ. ბარათაევის მოღვაწეობას საქართველოში ეხება პოეტის შემდეგი სტრიქონები: „ჟამვითარებით გარდახვეწილთ, შენ შვილთ მიდამო, მოაქვთ მამულში განათლება და ხმა საამო“.

ამ „გარდახვეწილმა“, საქართველოსთან სამუდამო განშორების შემდეგ, 1844 წლის მიწურულს პეტერბურგში გამოსცა სერიოზული სამეცნიერო გამოკვლევა, ქართული მონეტებისადმი (V-XVIII სს.) მიძღვნილი მონოგრაფია: „Нумизматические факты грузинского царства“ (წიგნის თავ-

1 დ. კაპანაძე, ქართული ნუმისმატიკა, მეორე გამოცემა. თბილისი 1969, გვ. 23.

2 Ф.А. Брокгауз, И.А. Ефрон, Энциклопедический словарь под редакцией проф. И. Андреевского, т. III, Спр., 1891.

3 1842 წლის 20 ნოემბერს ალექსანდრე II-ის უზენაესი განკარგულებით ამიერკავკასიის საბაჟო ოლქის უფროსის თანამდებობა გაუქმებულ ქნა («упразднена»), რასაც მოჰყვა «оставление его за штатом», საქ. სახ. საისტ. არქივი, ფ. 378, აღწ. 1, ფ. 149.

4 ლექსნი თქმულნი თ.წ. ბარათაშვილისაგან. ტფილისი 1876, გვ. 55.

სართის ფოტოები იხ. სურ. 2-4), რუსულ და ფრანგულ ენებზე, ვრცელი ქართული კომენტარებით. როგორც ჩანს, ამ წიგნის, ყოველ შემთხვევაში მისი ქართული ვარიანტის, მომზადებაში პროფ. დ. ჩუბინაშვილთან ერთად ნიკოლოზ ბარათაშვილსაც უნდა მიეღო გარკვეული მონაწილეობა; თუმცა ბარათაშვილის წიგნის წინასიტყვაობაში ამაზე არაფერია ნათქვამი. ამ ვარაუდის გამოთქმის საშუალებას იძლევა მხოლოდ მიხეილ ბარათაშვილის მელიტონ ბარათაშვილისადმი მიწერილი ერთი ჩვენამდე მოღწეული წერილის შემდეგი პასაჟი: „მეტისმეტად გამახარებდა ჩვენი საერთო საყვარელი ნიკოლოზ მელიტონის-ძე, თუ კი შეავსებდა თავისი უხვი ცოდნითა და ნიჭით თავისი მოხუცი პაპის პირველ ნაშრომს“. გარდა ამისა, შემოინახა კიდევ ერთი ბარათის ფრაგმენტი, ამჯერად ნ. ბარათაშვილის მიერ მიწერილი გრიგოლ ორბელიანისადმი, სადაც ნათქვამია⁵: „აი, ჩემი უკანასკნელი ლექსი, რომელიც კნიაზ ბარათაშვილს ალბომში ჩავუწერე მისი თხოვნით⁶. ისიც ორ დღეს უკან მიდის პეტერბურგში: „с большим запасом сведения об исторической Грузии“. აღნიშნულ გარემოებას პირველმა მიაქცია ყურადღება სწავლულმა ფილოლოგმა შ. გოზალიშვილმა, რომელმაც გ. ლეონიძის, მ. ჩიქოვანის კვალდაკვალ წარმოაჩინა ნიკოლოზ ბარათაშვილის პროფესიული დაინტერესება საქართველოს ისტორიის პრობლემებით⁷.

სავსებით დასაშვებია – “ისტორიული საქართველოს შესახებ ცნობების მარაგის შექმნა”-ში, ნიკოლოზ ბარათაშვილსაც მიუძღვის გარკვეული წილი. აქ ალბათ საქართველოში მოძიებული მონეტებიც იგულისხმება.

ობიექტურად, მ. ბარათაშვილის 1844 წლის ბოლოსა და 1845 წლის დასაწყისში გამოსულ წიგნს, მიუხედავად იმისა რომ ის ნიკოლოზ I-ს ეძღვნებოდა, ეროვნული თვითშეგნებისა და ქართული საზოგადოების გამოფხიზლების საქმეში მნიშვნელოვანი როლი უნდა ეთამაშა. წიგნში ხაზგასმულია ის გარემოება, რომ XIX ს. საქართველოს ყველა ეპოქაში თავისი ფული ანუ დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობა ჰქონდა. ამ წიგნის – „ნუმიზმატიკური ფაქტები ანუ ძველნი ფულნი საქართველოს სამეფოსანი“ – ავტორმა შესავალში მოვალედ ჩათვალა თავი, უშუალოდ ქართველებისადმი მიემართა შემდეგი სიტყვებით: „თქვენს საუცხოვო და დიდად მშვენიერ ქვეყანაში ჩემმა მცირე ხნით ყოფნამ გულში ღრმად ჩამინერგა გრძნობა უწრფელესი სიყვარულისა და მადლობისა... ეს ჩემი ნაშრომი დარჩება, როგორც მხოლოდ თქვენი სახსოვარი ჩემს გულში და მეც იმედი მექნება, გამიხსენებთ თქვენდამი პატივისცემის გრძნობით აღსავსე წინაპარს“. ჩვენ არ ვიცით, რა გამოხმაურება მოჰყვა ამ წიგნს საქართველოში. თანამედროვეთა შეფასება რუსეთში ბროკჰაუზის ენციკლოპედიის თანახმად მეტი რომ არაფერი ვთქვათ, საკმაოდ უცნაურია: „ეს შესანიშნავი ნაშრომი არასათანადოდ შეფასებული საქართველოში (ხაზგასმა ჩვენი გ.ლ., გ.გ.) დიდი თანაგრძნობით იქნა მიღებული ევროპაში“ (Б.Э., III, с. 38). ამ წიგნის გამოსვლიდან ორი წლის შემდეგ სანკტ-პეტერბურგში დაიბეჭდა აკად. მარი ბროსეს რეცენზია სათაურით „გამოხმაურება შრომაზე „ნუმიზმატიკური ფაქტები საქართველოს სამეფოსი“ და ქართული ნუმიზმატიკის მიმოხილვა“⁸. მოგვიანებით ცნობილმა ფრანგმა ნუმიზმატმა ვ. ლანგლუამ ბარათაშვილზე დაყრნობით გამოსცა წიგნი „საქართველოს ნუმიზმატიკა“⁹.

1846 წელს რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის წევრებმა, აკადემიკოსებმა უსტლიაროვმა, დორნმა და ბროსემ პეტერბურგში კრებულში: „XV присуждение учрежденных П. Н. Демидовым наград“. გამოაქვეყნეს რეცენზია სათაურით – “Разбор сочинения князя Баратаева под названием „Нумизматические факты Грузинского царства,“ составленный академиками Устлиаровым, Дорном и Броссе” (გვ. 237-246), რაც ღირსშესანიშნავ მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ.

5 ნ. ბარათაშვილი, თხზულებები. თბილისი 1945, გვ. 96.

6 ბარათაშვილის აღნიშნული ალბომი დაცულია მოსკოვის სახელმწიფო საისტორიო მუზეუმის ხელნაწერთა განყოფილებაში, შ. გოზალიშვილი. მიხეილ ბარათაშვილი, თბილისი 1987, გვ. 70.

7 შ. გოზალიშვილი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 68-71.

8 M. Brosset, Rapport sur l'ouvrage intitulé «Нумизматические факты Грузинского царства» et Revue de Numismatique georgienne. Spb., 1847.

9 V. Langlaas, Numismatique de la Georgie. Paris 1852.

თუ რა იგულისხმება „недостаточно оцененный на Родине“-ს ქვეშ, ჩვენ არ ვიცით, რადგან ამ ნაშრომზე გამოხმაურებებს იმ დროინდელ ჩვენს პერიოდიკაში ჯერ-ჯერობით ვერ მივაკვლიეთ, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ 1857 წელს ჟურნალ ცისკარში დაბეჭდილ დ. ბაქრაძის ერთ წერილს, სადაც საქართველოს ისტორიის წყაროების მიმოხილვისას მაღალ შეფასებას აძლევს მ. ბარათაევის სამეცნიერო მოღვაწეობას¹⁰. ყოველ შემთხვევაში დასაფიქრებელია ის გარემოება, რომ სულ მალე წიგნის გამოსვლის შემდეგ, მიხეილ ბარათაშვილი სამსახურიდან გადადგა, სამუდამოდ მიატოვა საქართველო, დაბრუნდა რა თავის მამულში – ბარათაევკაში, სიმბირსკში (ულიანოვსკი). იქნებ მიხეილ ბარათაევი, ისევე როგორც ნიკოლოზ ბარათაშვილი, თავისი პატრიოტული მოღვაწეობის გამო, მუდმივ ჩუმ დევნას განიცდიდა. 1845 წელს ამ დევნის მსხვერპლი გახდა განჯაში განწესებული ნიკოლოზ ბარათაშვილი, რომელსაც არ ეღირსა მ. ბარათაევის სანუკვარი წიგნის ხილვა. ბარათაევის მოღვაწეობის ბოლო პერიოდი ჩვენთვის უცნობია. უნდა ვივარაუდოთ, რომ ის განაგრძობდა თავისი კოლექციის შევსება-დამუშავებას, რაც ჩანს მ. გოზალიშვილის გამოვლენილი საარქივო მასალიდან. კერძოდ, 1898 წელს სიმბირსკის (ულიანოვსკი) 250 წლისთავისადმი მიძღვნილ გამოფენაზე წარმოდგენილი ყოფილა მ. ბარათაევის სამტომიანი ხელნაწერი ნაშრომი „ლითონური ფაქტები საქართველოს ისტორიისათვის“¹¹.

იგი გარდაიცვალა 1856 წლის 30 ივლისს, მისი საფლავი დაკარგულია.

მ. ბარათაევის სიკვდილს ქართული საზოგადოებრიობა არ გამოხმაურებია, რუსული პერიოდიკისაგან განსხვავებით. აღსანიშნავია ავტორიტეტული სამეცნიერო ორგანო „სახალხო განათლების სამინისტროს ჟურნალში“ რუბრიკით „ახალი ამბები და ნარევი“ დაბეჭდილი საკმაოდ ვრცელი უავტორო ნეკროლოგი¹² მისი ქართული თარგმანი, მცირე შემოკლებით, აქ მოგვყავს: „კნიაზ მ.პ. ბარათაევი. 30 ივლისს სიმბირსკთან, თავის მამულ ბარათაევკაში, 76 წლის ასაკში გარდაიცვალა ერთ-ერთი უპატივცემუღესი აზნაური, დეისტვიტელნი სტატსკი სოვეტნიკი კნიაზ მიხეილ პეტრეს-ძე ბარათოვი. საზოგადოებისთვის ის ცნობილია თავისი სამსახურით გუბერნიის თავად-აზნაურობის წინამძღოლის თანამდებობაზე 1820-1835 წლებში, შემდეგ, როგორც ქრისტიანული ქველმოქმედების საზოგადოების თავმჯდომარე, სიმბირსკის სამების ტაძრის სამშენებლო კომიტეტის და კეთილშობილთა საგიმნაზიო პანსიონის საქველმოქმედო საზოგადოების თავმჯდომარე. სამეცნიერო წრეებისათვის გარდაცვლილი ცნობილია იმპერატორ ნიკოლოზ პავლეს-ძისადმი მიძღვნილი წიგნით: „საქართველოს სამეფოს ნუმიზმატიკური ფაქტები“, რუსულ, ქართულ და ფრანგულ ენებზე 1844წ. მისი მოღვაწეობა არაერთხელ აღუნიშნავთ უზენაესი რესკრიპციებით. ის გახლავთ წევრი რუსული და უცხოური სამეცნიერო საზოგადოებებისა. მისი ნუმიზმატიკური გამოკვლევების ნაყოფს, გარდა ნახსენები ნაშრომისა, წარმოადგენს უძველეს მონეტათა და მედლების კოლექცია. აქედან, ბევრი მათგანი მხოლოდ და მხოლოდ აქ არის თავმოყრილი და მის კაბინეტში ინახება, სადაც სხვა იშვიათობებიც არის წარმოდგენილი. ნუმიზმატიკური მოღვაწეობისა და მონეტების პირების აღების ხერხის გამოგონებისათვის პარიზის მეცნიერებათა აკადემიამ ის თავის წევრად მიიღო“.

ნიშანდობლივია, რომ მონეტების პირების გადაღების მის მიერ გამოგონილი ხერხი, რომელიც დაწვრილებით არის აღწერილი აღნიშნულ წიგნში, დღესაც პოპულარულია ნუმიზმატებში (ფოლგის მეშვეობით ანაბეჭდის აღება და თაბაშირით ზუსტი პირის ჩამოსხმა. პირადად მე ეს შემასწავლა ცნობილმა რუსმა ნუმიზმატმა კ. გოლენკომ – გ. ლორთქიფანიძე). გარდაცვალებიდან 15 წლის შემდეგ, 1871 წელს მის მემკვიდრე ქალბატონებს მამისეული მონეტებისა და მედლების კოლექცია, საიმპერატორო ერმიტაჟისთვის შეუთავაზებიათ. ბნელით მოცული ვითარების გამო, მ. ბროსეს ექსპერტიზის შემდეგ ერმიტაჟს უარი უთქვამს მ. ბარათაევის კო-

10 ცისკარი, 1857, 32, გვ. 57-58.

11 მ. გოზალიშვილი. დასახ. ნაშრომი, გვ. 68-71.

12 ЖМП, СПб, 1856, VII განყ., გვ. 107-108.

ლექციაზე, რომელიც უმაღლესი შუქი ბერლინის მუზეუმს!¹³ დღეს მისი ადგილსამყოფელი უცნობია.

სხვა მონაცემების თანახმად ამაში ბრალი ნუმისმატს, რუსეთის არმიის გენერალ – ლეიტენანტს ი.ა. ბართოლომეის (1813-1870) მიუძღვის. ის კავკასიაში მოღვაწეობდა. იყო რუსეთის გეოგრაფიული საზოგადოების კავკასიის განყოფილებასთან 1854 წ. დაარსებული მუზეუმის დირექტორი. მუზეუმს ჰქონდა სხვადასხვა, 384 მონეტისაგან შემდგარი ნუმისმატიკური კოლექცია. „Кавказский календарь“ თბილისში გამომავალი ოფიციალური კოლონიური ორგანო XIX ს. სამოციან წლებში რეგულარულად აქვეყნებდა ცნობებს მუზეუმში შემოსული მონეტების შესახებ. ბართოლომეის კავშირი ჰქონდა პეტერბურგის „ერმიტაჟთან“, რომელსაც მონეტებით, მათ შორის ქართული საფასეებითაც, ამარაგებდა. მას 1857 წელს დაუწერია უარყოფითი დასკვნა მიხეილ ბარათაევის კოლექციის შესახებ, რომელიც ჯერ კავკასიის განყოფილების მუზეუმისათვის შეუთავაზებითაა შემკვიდრეებს. „დანიშნული ფასის სიდიდის გამო“, „და უფრო იმიტომაც, რომ ის შეადგენს საგანს სრულიად შეუსაბამოს განყოფილების მიზნებისათვის“?! (დანვრ. იხ. დუნდუა გ., დუნდუა თ. I. 2006: 20). როგორც იტყვიან „კომენტარები ზედმეტია“. საქართველომ მართლაც დაკარგა კიდევ ერთი თავისი ფასდაუდებელი ეროვნული მემკვიდრეობის ნაწილი...

ცნობილია იმ დროის მეორე, ქართული მონეტების კოლექცია, რომელიც კავკასიაში დიდხანს მოღვაწე, არქეოლოგიისა და ნუმისმატიკის მოყვარულ მეფის ნაცვლის კანცელარიის მაღალ ჩინოსანს გენერალ-ლეიტენანტ ალექსანდრე კომაროვს (1823-1904 წწ.) ეკუთვნოდა¹⁴. მისი კოლექცია 1892 წელს ერმიტაჟს უყიდა 25 000 მანეთად¹⁵.

მ.პ. ბარათაევის უნიკალური კოლექციის მეორე ნაწილი – ბერძნულ-რომაული და აღმოსავლური, მათ შორის სომხური მონეტები დაიქსაქსა, გაიფანტა სხვადასხვა კერძო კოლექციებში და პრაქტიკულად შეუძლებელია დღეს მათი გამოვლენა... მაგალითად, ცნობილი რუსი ნუმისმატისა და კოლექციონერის ა.გ. გოლიკოვის კოლექციაში მართო თამარ მეფის 20 იშვიათი მონეტა ყოფილა¹⁶.

გვაქვს ბედნიერი გამონაკლისიც. ქართული მონეტების უძვირფასესი კოლექცია, რომელშიც უნიკუმებიც შედიოდა, ბაქოში მოღვაწე რუსმა მეცნიერმა და კოლექციონერმა პროფ. ე.ა. პახომოვმა (1890-1965 წწ.) უანდერძა საქართველოს ს. ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმს; როგორც აღნიშნავდა პროფ. დ. კაპანაძე¹⁷, ე. პახომოვის მიერ მემკვიდრეობით დატოვებულმა კოლექციამ საგრძნობლად შეავსო ხარვეზები, გამოამზეურა მანამდე უცნობი და მიუწვდომელი მონეტები.

ე. პახომოვი მიხეილ პეტრეს-ძე ბარათაევის (ბარათაშვილი) საქმის გამგრძელებლად წარმოგვიდგება. 1910 წელს პეტერბურგში მან გამოსცა წიგნი „საქართველოს მონეტები, I“, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში რჩებოდა სახელმძღვანელო წიგნად ქართულ ნუმისმატიკაში¹⁸. მისი მეორე შევსებული გამოცემა გამოვიდა თბილისში 1970 წელს, პროფ. დ. კაპანაძის წინასიტყვაობით და კომენტარებით¹⁹. ის ე. პახომოვს თავის მასწავლებლად, ხოლო თავს მ.პ. ბარათაევის საქმის მემკვიდრედ მიიჩნევდა²⁰.

13 И. Спасский, Нумизматика в эрмитаже, СПб. «Нумизматика и эпиграфика», VIII. Москва 1970. Стр. 176, 180.

14 მის შესახებ იხ. Военная энциклопедия, т. XIII, СПб. 1913, стр. 64. Сборник неизданных грузинских монет из собрания А.В. Комарова, Ф. Байера и В.Н. Вырубаева. Москва 1997, стр. 5.

15 И. Спасский, Нумизматика в эрмитаже.

16 Л.А. Заворотная, Коллекционер Александр Григорьевич Голиков (1865-1940). Сб. Монеты и медали, II. Москва 2004, стр. 259

17 დ. კაპანაძე, დასახ. ნაშრ., გვ. 3.

18 იხ. ს. ჯანაშია, თსუ პროგრამა პალეოგრაფიასა და ნუმისმატიკაში, შრომები, V. თბილისი 1987, გვ. 182.

19 Е.А. Пахомов, Монеты Грузии. Тбилиси 1970.

20 Д. Капанадзе, Грузинская нумизматика. Москва 1955, стр. 8.

მიუხედავად იმისა, რომ მ.პ. ბარათაევმა (ბარათაშვილმა) მნიშვნელოვანი როლი ითამაშა ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარებაში, სამშობლოში ის მართლაც არ აღმოჩნდა სათანადოდ დაფასებული. მაგალითად, მისი მოღვაწეობის შესახებ არაფერია ნათქვამი ისეთ სოლიდურ გამოკვლევებში, როგორიცაა „საქართველოს ისტორიის ნარკვევები“²¹ და ეს, მიუხედავად რუსეთში უკვე არსებული პრეცედენტისა, როდესაც აკად. მ. ტიხომიროვის რედაქტორობით გამოსულ „საბჭოთა კავშირის ისტორიული მეცნიერების ისტორიის ნარკვევების“ პირველ ტომში²² „ბურჟუაზიული ეპოქის“ ამ ქართველ ისტორიკოსს მაღალი შეფასება ჰქონდა მიცემული, როგორც ქართული მონეტების შესწავლის პიონერს.

დღეს საყოველთაოდ ცნობილია მ. ბარათაშვილის (ბარათაევი) ღვაწლი ქართული კულტურის წინაშე. მან პირველმა აღწერა, დააჯგუფა და დაათარიღა ქართული მონეტები, რითაც საფუძველი ჩაუყარა ქართულ ნუმისმატიკას, მის მეცნიერულ ტერმინოლოგიას. აკად. ა. აფაქიძის დაკვირვებით, მან პირველმა მიაქცია ყურადღება VI ს. კლასიკურ საისტორიო წყაროებში დაცულ ცნობას თბილისის შესახებ. მის შრომას ახასიათებს ღრმად პატრიოტული და პროგრესული კონცეფცია ქართველთა და ქართველთა სამეფოს, საქართველოს ერთიანობის შესახებ²³. ქართულ ისტორიოგრაფიაში მ. ბარათაევის მოღვაწეობის შეუსწავლელობით გამოწვეული ხარვეზი შეავსო შ. გოზალიშვილმა, ჩვენს მიერ არაერთხელ ციტირებული ნაშრომით – „მიხეილ ბარათაშვილი“ თბ. 1987. გაზეთმა „ქართული წიგნი“ 2002 წლის 2 ნოემბრის (N2, 14) ნომერში (გვ. 7) დაბეჭდა გ. სარაჯიშვილის წერილი სათაურით: „მიხეილ ბარათაშვილი ნუმისმატიკური კატალოგების ბეჭდის გამომგონებელი“, რომელიც ძირითადად შ. გოზალიშვილის მონოგრაფიას ეყრდნობა მითითების გარეშე. ასევე გაუგებრობაა ის, რომ თითქოს მ. ბარათაშვილი ნუმისმატიკური კატალოგების ბეჭდის გამომგონებელია! ასევე არ არის აღნიშნული ის ფაქტი, რომ მიხეილ პეტრეს ძე ბარათაევის სურათი პირველად ჩვენში შ. გოზალიშვილმა გამომამზეურა და ამით კიდევ ერთხელ დაუბრუნა საქართველოს სახელოვანი შვილი.

მ. ბარათაევის მონოგრაფიამ: „ნუმისმატიკური ფაქტები ანუ ძველნი ფულნი საქართველოს სამეფოსანი“ შეასრულა თავისი წამყვანი როლი ქართული კულტურის ისტორიაში. წიგნის შესავალში მ. ბარათაევი წერდა: „მე თავს ბედნიერად ვთვლი, თუ ჩემი პირველი ნაშრომი თქვენს მშვენიერ მამულში გააღვიძებს სურვილს ამგვარი მუშაობის განგრძობისას, ჩემგან დაწყებული საქმის შესავსებად და გასაღრმავებლად... მაშინ ეს ჩემი ნაშრომი დარჩება, როგორც მხოლოდ თქვენი სახსოვარი ჩემს გულში და მეც იმედი მექნება გამიხსენებთ თქვენდამი პატივისცემის გრძნობით აღსავსე წინაპარს“.

შემდეგი ეტაპი ქართული ნუმისმატიკის განვითარებაში დაკავშირებულია თბილისში 1881 წლის 8-21 სექტემბერს ჩატარებულ რუსეთის არქეოლოგთა V ყრილობასთან, სადაც არაერთხელ გაიჟღერა პეტრე ბარათაშვილის სახელმა. ყრილობის ერთ-ერთი ხელმძღვანელი და ორგანიზატორი ნუმისმატიკის მოყვარული და კოლექციონერი გენერალ-ლეიტენანტი კომაროვი გახლდათ.

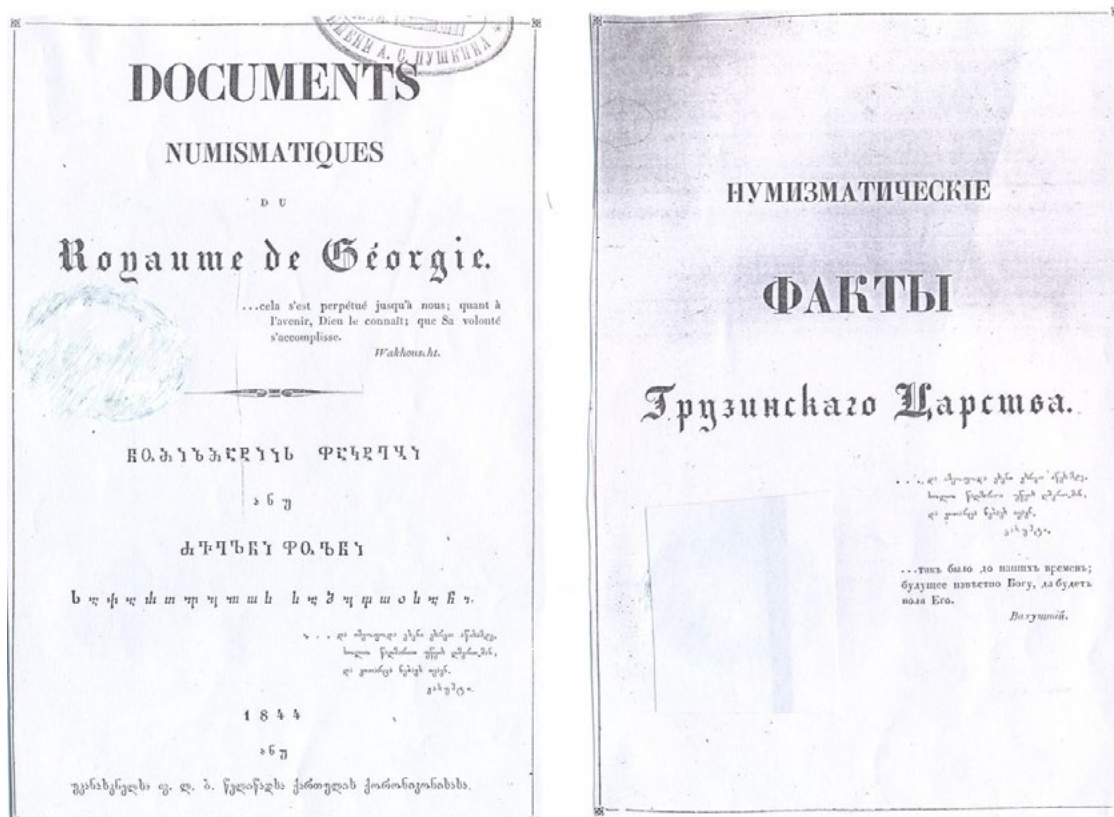
21 საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. V. საქართველო XIX ს. 30-90 წლებში. თბილისი 1970. იხ. პარაგრაფი „მეცნიერება“, გვ. 818-823. იხ. აგრეთვე A. Сургуладзе, Очерки по истории грузинской культуры XIX в. Тбилиси 1980.

22 Очерки истории исторической науки в СССР, т.1. Москва 1955, стр. 638.

23 ა. აფაქიძე, ბარათაშვილი (ბარათაევი), მ.პ. ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 2. თბილისი 1977, გვ. 199.

სუხ. 1. შადინოვების სახლი სოლოდაკში (ყოფილი ბებუთოვის, დღეს დედო ასათიანის ქუჩაზე), რომელშიც ცხოვრობდა მიხეილ პეტიხეს ძე ბახათაევი (ბახათაშვიდი)

სუხ. 2-4. მ. ბახათაევის წიგნის თავსახურები

სურ. 5. მიხეილ პეტრეს ძე ბარათაევი (ბარათაშვილი)